

Marcel Dicke
Wageningen Universiteit
marcel.dicke@wur.nl

Op 27 april 1967 was Nederland opgetogen: er was een prinsje geboren. Nederland zou op termijn na een lange reeks van koninginnen een koning krijgen. Terecht waren prinses Beatrix en koningin Juliana zeer ontstemd over deze discriminatie. Na het huwelijk van Willem-Alexander en Maxima op 2 februari schreef Youp van 't Hek dat hij ademloos gekeken had naar de reportage van het huwelijk van Maxima, maar dat de bruidegom in haar schaduw stond. Deze opmerking lijkt de situatie rond 020202 goed weer te geven: er was meer aandacht voor de aanstaande koningin dan voor de aanstaande koning. We zijn dus toch weer terug bij de koninginnentraditie in het huis van Oranje.

Niet alleen rondom het koningshuis is er verwarring over de koning en de koningin; ook in kerk en wetenschap was er lange tijd verwarring. Op een warme zomerdag liep ik de St. Barbarakapel binnen in het klooster naast de oude kathedraal van Salamanca. Daar hangt een schilderij uit het tweede deel van de 17e eeuw met daarop afgebeeld Maria met een appel in de hand en Christus op haar schoot. Zij zitten voor een dikke eik en om hen heen vliegen vijf honingbijen. De meeste mensen lopen aan het schilderij in de donkere kapel voorbij, laat staan dat ik iemand acht heb zien slaan op de honingbijen. Maar wat doen die bijen op dit religieuze schilderij? Net zoals in een Hollywoodfilm het gezoem van een vlieg of het tsjirpen van krekels nooit toeval is, zo hebben ook de bijen op dit schilderij een bedoeling. In de 17e eeuw stond het honingbijenvolk symbool voor de kerk, de werkers voor de mensen en de koning voor Christus. De koning? De honingbij mag dan een lang bekend en zeer populair insect zijn, het heeft tot 1673 geduurd eer de Hollandse entomoloog Jan Swammerdam concludeerde dat de vermeende koning van de honingbijen een koningin is.

Ook Napoleon adopteerde de bij als symbool. Hij deed dit waarschijnlijk in navolging van de Frankische koning Childerik I. In het graf van Childerik (overleden in 481) werden 300 gouden bijen aangetroffen. Een oude Bretonse legende vertelt dat honingbijen ontstonden uit de tranen van Christus. Mogelijk dacht ook Napoleon nog dat het goed georganiseerde bijenvolk geleid werd door een koning: tegenwoordig kun je in Parijs in de Sainte Chapelle nog een goudkleurige bij als broche kopen, als souvenir aan Napoleon.

De bij wordt nog steeds gebruikt als staatkundig symbool. Minstens zestien staten van de VS hebben de honingbij gekozen als het 'insect van de staat'. De verkiezing van een 'staatsinsect' is op zich al opmerkelijk genoeg, maar bovendien is de honingbij niet inheems in de VS maar een allochtoon. Daarmee is de bij echter juist een zeer passend symbool, omdat de VS een typisch voorbeeld zijn van een land waar allochtonen de macht overgenomen hebben. Een vrouwelijke president is echter tot op heden in de VS ondenkbaar.

In Nederland komen we de bij tegen als symbool van spaarbanken en van nijverheid. De Bijenkorf voert de honingraat als symbool en diverse - oudere - bankgebouwen zijn nog versierd met een honingraat of een bij. Naast de spaarzaamheid van bijen die een voedselvoorraad aanleggen

voor de winter is het ook van belang dat bijen hun nest goed verdedigen. De bijen kunnen dan ook op het bankgebouw worden afgebeeld met hun angel duidelijk zichtbaar.

De kerk wordt tegenwoordig niet meer gesymboliseerd door honingbijen. Toch heeft de kerk insecten niet helemaal de rug toegekeerd. Het International Network of Societies for Catholic Theology, afgekort INSeCT, heeft in haar logo een nachtvlinder (waarschijnlijk een pauwoogpijlstaart) opgenomen. Waarom zou men niet voor de honingbij gekozen hebben? Mogelijk heeft men geleerd van Swammerdam. Of misschien heeft men zelfs begrepen dat een bijenvolk helemaal niet zo'n ideale samenleving is als waarvoor het vaak gehouden wordt. Recent onderzoek laat zien dat er in een bijenvolk eerder sprake is van een politiestaat dan van een sociale heilstaat. Werksters die zich een koningin wanen worden vaak hardhandig afgestraft en de eieren die ze leggen worden vernietigd. Mogelijk liggen er andere overwegingen aan de keuze van INSeCT ten grondslag. Vlinders zijn al eeuwenlang een religieus symbool: middels hun metamorfose symboliseren zij het leven van de ziel nadat het lichaam gestorven is. Ook het huis van Oranje is direct verbonden met de Lepidoptera. De naam van de monarchvlinder is verbonden met 'William of Orange' (stadhouder Willem III; 1650-1702) die ook koning van Engeland en haar Amerikaanse koloniën was. En laat de monarchvlinder nu het entomologisch staatsymbool van de gezamenlijke Verenigde Staten zijn.

Figuur 1. Schilderij van Maria met Christus en vijf honingbijen (drie links van de boom en twee rechts). St. Barbarakapel in het klooster naast de oude kathedraal van Salamanca, Spanje. Schilder onbekend.